

ZAPOMENUTÉ MILOSTI PANNY MARIE JEVÍČSKÉ

Zázračná vyslyšení z let 1623–1724 na poutním místě v Jevíčku

Terezie VOHRALÍKOVÁ

V období baroka a v čase probíhající katolické reformace byla v českých zemích obnovována tradice uctívání milostných obrazů, případně soch, jež se ukrývaly v útrokách poutních svatyň. Současně s navázáním poutní tradice ke starším kultovním předmětům byly vytvářeny nové poutní cíle v podobě malých kapliček, větších kostelíků či přímo celých areálů a komplexů s přesnými architektonicko-ikonografickými programy. U prvopočátků posvátných míst stály často iniciační zázraky, jež legitimovaly výjimečnost daného prostoru a způsobily tak expanzi návštěvnosti a šíření kultu. Zvláštní milosti, které můžeme zahrnout pod termín *zázraky*, pak prokazoval v očích věřících Bůh skrze předmět kultu příchozím prosebníkům. Zprávy o zázracích se na daných místech často staly předmětem evidence a jsou dnes bohatým zdrojem informací z oblasti kulturních dějin.

Nově vznikajícím poutním místem se v 17. století stal dnes již zapomenutý chrám eremitských augustiniánů v městě Jevíčku. Díky zajímavým okolnostem došlo i zde v roce 1751 k soupisu milostí a votantů, kteří se v průběhu 17. a 18. století odevzdávali do područí zdejší Panny Marie.

Počátky i konce poutí k Panně Marii

Město Jevíčko se rozprostírá v prostředí tzv. Malé Hané, na samé jihovýchodní hranici Pardubického kraje, v bývalém okresu Svitavy. Ačkoli současně správní a územní členění přimyká toto městečko k východočeské metropoli, dle historických zemských hranic se nachází na Moravě a církevní samosprávou spadá pod Olomoucké arcibiskupství. Jevíčko nalezneme stranou od větších sídelních center, nejbliže mu jsou města Letovice a Moravská Třebová, směrem na západ Svitavy, na jih pak Boskovice. Vazby především na moravské prostředí lze vysledovat v celé jeho historii.

Podstatnou roli v dějinách města a především při zakládání poutního místa zde sehrál řád augustiniánů eremitů,¹⁾ který se v Jevíčku objevuje ve 14. století.²⁾ Ochrannou ruku nad jevíčským klášterem drželi po celou dobu existence konventu brněnští bratři augustiniáni. U zrodu poutní tradice stála v Jevíčku rovněž místní šlechta.³⁾ Počátky kultu a poutí jsou již tradičně opředeny různými legendami. Traduje se, že to byl brněnský převor Jakub Kirschner (1615–1652), kdo přivezl do Jevíčka roku 1617 dřevěnou sochu Panny Marie, jež stála do té doby na vinohradech v areálu svatotomášského kláštera.⁴⁾ Další z legend lidové narace uvádí, že sošku vezli od města k městu a na noc ji pokaždé uložili na oltář některého z kostelů. Ráno však sochu našli opět na voze, a tak se to několikrát opakovalo. Až když byla socha umístěna na noc v kostele u augustiniánů v Jevíčku, nevrátila se na vůz a zvolila si sama místo, kde chce být uctívána.⁵⁾ Tato legendická topoi může působit vcelku jedinečně,⁶⁾ ovšem paralely bychom mohli s trochou vůle spatřit např. ve skupině obrazů a soch zázračné povahy, které se samovolně či nabádáním k lidské pomoci nakonec dostaly na své původní místo, jak tomu bylo např. v Heřmanicích, Loučimi nebo Bohosudově.⁷⁾ Výsledkem patrně místní slovesnosti je verze o založení poutního místa v Jevíčku, v níž se vypráví, že jistá žena šla cestou k městu a potkala sošku Panny Marie. Zeptala se jí, kam míří, a soška odpověděla: „*Jsem Boží děvečka a spěchám do Jevíčka.*“⁸⁾

1) Též augustiniáni poustevníci, obutí augustiniáni nebo řád bratří sv. Augustina. Zkratky řádu budou v textu využívány a jedná se především o O.E.S.A., O.S.A. nebo celé latinské označení *Ordo Eremitarum S. P. Augustini*. Viz Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, III. díl, II. svazek, Praha 2007, s. 11.

2) Jaroslav MACKERLE, *Letopis města Jevíčka*, Jevíčko 2008, s. 41.

3) O podílu brněnských augustiniánů na založení poutního místa v Jevíčku nepochybuje Z. Kalista ve své *Barokní pouti*, stejně jako u dalších poutních míst akcentuje roli řeholních řádů v jejich podpoře. Viz Zdeněk KALISTA, *Česká barokní pout': k religiozitě českého lidu v době barokní*, Žďár nad Sázavou 2001, s. 126.

4) Karel EICHLER, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*, díl I/2, Brno 1888, s. 189.

5) J. MACKERLE, *Letopis města Jevíčka*, s. 154.

6) Podobná je například legenda o Panně Marii ze Žarošic. Ta se v opačném postupu – tedy z křoví dostala do domu nálezece a z něj samovolně opět mezi vinice. Viz Žarošice: Legendy (online), dostupné z URL: <<http://www.zarosice.cz/?cont=98&lang=cz>>, [cit. 8. 4. 2016]. Zajímavé je, že Jevíčko a Žarošice nemají podobnou pouze zakladatelskou legendu, ale i podobu obou uctívaných soch.

7) Jan ROYT, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999, s. 107.

8) K. EICHLER, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*, s. 190.

Obr. 1: Milostná socha Panny Marie v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Jevíčku (Archív NPÚ, ú. o. p. v Pardubicích).

Ačkoli nelze dnes stanovit jasný původ milostné sošky, je známo, že po roce 1617 byla vystavena na epištolní straně gotického augustiniánského kostela Nanebevzetí Panny Marie, kde jí byla zřízena i malá svatyně.⁹⁾ Velkou úctou soše projevoval rod Žalkovských, jež vlastnil Jevíčko v letech 1584–1720.¹⁰⁾ Žalkovští Pannu Marii pojali za svoji patronku a byli jedni z prvních, kteří její oltář ozdobili votivními tabulkami. Taktéž pro ni nechali zbudovat roku 1674 novou kapličku, která byla zároveň jejich rodinnou hrobkou. Pro kapli byl nově vystavěn oltář se sloupy a tabernáklem v podobě velkého vinného hroznu neseného biblickými postavami.¹¹⁾

Úcta k Panně Marii Jevíčské se začala regionálně šířit zvláště v osmdesátých letech 17. století, kdy město a přilehlé okolí zasáhla morová epidemie.¹²⁾ Lidé se do jevíčského kostela uchylovali, aby si vyprosili uzdravení a ochranu před nemocí, což se projevovalo na záslibných destičkách, jež milostnou sošku obklopovaly stále v hojnějším počtu. Dokladem o značné oblibě jevíčského poutního místa je také počet komunikantů, který roku 1711 dosahoval počtu 22 375,¹³⁾ a vydání německého zpěvníčku „*Gesangbüchel von der Gewitscher Jungfräulichen Gottes Mutter*“ z roku 1683. Následující rok vyšel v Litomyšli jeho český překlad.¹⁴⁾

Morová rána z osmdesátých let zasáhla i řeholníky z jevíčského konventu. V roce 1680 klášter obýval pouze jediný augustinián – převor, ke kterému se až na konci devadesátých let připojilo ještě pět spolubratrů.¹⁵⁾ Během sedmileté války se klášter opět potýkal s hospodářským nedostatkem. Tato neslavná léta přežili augustiniáni díky pomoci brněnského konventu a s podporou fundací zbožných jevíčských měšťanů a dohodinců z blízkého okolí.¹⁶⁾ Po odeznění válečných událostí se rozhodl převor P. Adeodat Hanzeli roku 1753 započít s výstavbou nové prelatury.

9) Tamtéž, s. 189.

10) K. EICHLER, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*, s. 189.

11) J. MACKERLE, *Letopis města Jevíčka*, s. 155.

12) O smutných poměrech v Jevíčku během morové rány se vypisuje jevíčský převor Augustin Valšuba neznámému adresátovi, viz Mojmír ŠVÁBENSKÝ, *Augustiniánské kláštery*, Brno 1959.

13) K. EICHLER, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*, s. 189.

14) Tamtéž, s. 189.

15) Během srpna a září 1680 zemřelo v Jevíčku 370 křesťanů a 80 židů, lidé město houfně opouštěli a Žalkovští se provizorně přestěhovali do Želiska, viz Klement JANETSCHK, *Augustiniánský klášter v Jevíčku*, Jevíčko 1912, s. 27.

16) M. ŠVÁBENSKÝ, *Augustiniánské kláštery*, s. 401–403.

Rok na to byl stržen starý kostel Panny Marie a za přítomnosti brněnského opata Matyáše Pertschera položen základní kámen barokní novostavby, jež vznikala podle plánů boskovického stavitele Pavla Merty v letech 1762–1766.¹⁷⁾ Stalo se tak přirozeně s podstatnou finanční záštitou brněnského konventu.¹⁸⁾ V novém kostele zaujala své čestné místo také milostná soška Panny Marie. Na náklad pana Zena z Tannhausu byl vystavěn hlavní oltář, na štukatérské a sochařské výzdobě se podílel brněnský sochař Ondřej Schweigl.¹⁹⁾ Do stavebního ruchu se zapojila i nová jevičská vrchnost, konkrétně pan Karl Vincenc ze Salmu-Neuburgu na Inu, který nechal roku 1778 při severní straně chrámu zbudovat ještě kapli Bolestné Panny Marie, jež měla také sloužit jako rodinná hrobka.²⁰⁾

Obr. 2: Interiér chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Jevíčku, pohled do presbytáře na hlavní oltář (Archiv NPÚ, ú. o. p. v Pardubicích).

17) Týž architekt je autorem např. kostela ve Sloupi nebo zámku v Rájci.

18) Opat Pertscher přispěl 6 630 zlatých, klášter jevičský 4 885 zlatých, rytíř Zeno z Tannhausen 1 336 zlatých, bratrstvo růžencové 780 zlatých, aj. Viz *Dějiny farnosti Jevíčko: Středověk a kostel sv. Mikuláše* (online), dostupné z URL: <<http://www.jevicko.net/farnost/?farnost-nanebevzeti-panny-marie-v-jevicku,20>>, [cit. 10. 4. 2016].

19) J. MACKERLE, *Letopis města Jevíčka*, s. 239.

20) M. BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností*, s. 90.

O samotné milostné soše neexistuje mnoho informací. Hlavní figuru představuje Matka Boží, vyobrazená jako královna se žezlem v pravé ruce, korunou na hlavě a Ježíšem-dítětem v levé ruce. Jezulátko má pravou ruku napřaženou před sebe v žehnajícím gestu a v druhé třímá zeměkouli. Socha je polychromována a její podstatnou část zakrývá bohatě zdobené kovové ošacení obou postav.²¹⁾ Obklopuje ji zlacená mandorla spletená do věnce vinné révy, z níž do stran vystupují kol dokola zlacené paprsky. Motiv hroznů a listů révy má patrně upomínat na její původní umístění v brněnském vinohradu.

Stavební úsilí poslední čtvrtiny 18. století však záhy přišlo vniveč. Císař Josef II. vydal dne 7. 9. 1784 dekret rušící jevičský klášter, který v té době obývalo sedm řeholníků. Ještě téhož roku v prosinci odešli augustiniáni ke svým svatotomášským spolubratrům, avšak už do nového působiště na Staré Brno. Vzali s sebou nejen cenný obsah své knihovny, ale i celý archiv.²²⁾ Z kostela Nanebevzetí Panny Marie se stal farní chrám a ten dosavadní, kostel sv. Mikuláše, byl kromě věže celý zbořen. Klášterní budovy převzal po řeholnících náboženský fond, který je odprodal Kašparu Unzeitigovi a ten pak městu Jevíčku. Do kláštera byla přesunuta radnice a škola; budovy, jež se městu nehodily, byly prodány – například konventní kaple sv. Trojice, která byla odsvěcena a prodána Židům.²³⁾ Po zákazu poutí a zrušení kláštera ustaly návštěvy poutníků u Panny Marie Jevíčské úplně a jako na poutní místo se na Jevíčko docela zapomnělo. Augustiniáni se do Jevíčka již nevrátili, ale poutě byly alespoň částečně obnoveny po roce 1989.²⁴⁾

Jevíčská kniha zázraků

V případě jevičského poutního místa se do dnešních dob dochoval zajímavý typ pramene, který lze typologicky zahrnout do škály tzv. knih zázraků (Mirakulbuch, liber miraculosis). Tradice evidovat milostivá vyslyšení fungovala na poutních místech napříč Evropou od středověku až po 19. století. Významnou složku těchto pramenů reprezentují barokní knihy zázraků.²⁵⁾

21) Archiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Pardubicích, Doplnkový list evidenční karty kulturní památky, pořadové č. 668/1.

22) M. BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností*, s. 89.

23) J. MACKERLE, *Letopis města Jevíčka*, s. 246–247.

24) *Dějiny farnosti Jevíčko: Středověk a kostel sv. Mikuláše* (online), dostupné z URL: <<http://www.jevicko.net/farnost/?farnost-nanebevzeti-panny-marie-v-jevicku,20>>, [cit. 10. 4. 2016].

25) K typologii středověkých a barokních knih zázraků např. Zdeňka PROKOPOVÁ, „*Auxilium Christianorum, ora pro nobis!*“ *Barokní knihy zázraků jako dosud málo využitý pramen*, Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny 6, 2004, č. 1, s. 3–16.

Barokní soupisy milostí mohou mít několik podob, stejně jako zázračné sochy a obrazy samotné neměly jednotný charakter a každé vyobrazení mělo svá specifika. Nutně nezáleželo na tom, zda mělo poutní místo význam spíše lokální nebo bylo věhlasné a jedno z nejnavštěvovanějších, knihy zázraků se v baroku stávaly téměř nedílnou součástí všech poutních míst.²⁶⁾ Rozdílly však lze spatřovat ve způsobu jejich vedení, formě i vzhledu. Proslulým poutním místům se věnovala také barokní literatura, která v tištěné podobě nabízela čtenářům historii poutního místa a příběhy o udělených milostech a zázračných událostech. Některé řády, například jezuité, dokonce vydávaly soupisy zázraků z poutních míst v Čechách a na Moravě, která byla jimi spravována.²⁷⁾ Stejně tak ale mohou být zázraky zaznamenávány v pamětních knihách, Hausprothocolech nebo farních, případně konventních kronikách.²⁸⁾

Knih zázraků z Jevíčka²⁹⁾ o sobě už na první pohled dává vědět, že se v jejím případě jedná o dokument, na jehož reprezentativním vzhledu si dal autor či objednavatel velmi záležet. Formátově odpovídá velikosti A4 a obsahuje osm listů včetně dobového obalu vyrobeného z batikového papíru. Na svou výjimečnost upozorňuje již titulní stranou, kde je vyobrazena milostivá socha Panny Marie, jež nezapře podobnost se soškou umístěnou v jevíčském kostele. Figury jsou obklopeny věncem vinné révy, který tvoří jakousi bránu, nahoře i dole uzavřenou kartuší. Soška je na obrázku korunována dvěma anděly, má bohatý závoj i šat a v ruce drží mimo žezla také růženc.³⁰⁾ Jezulátko posazené na její levé ruce žehná dvěma prsty před sebe. Z jeho dlaně vychází paprsky záře, které končí na spodním lemu ošacení Panny Marie. Každý paprsek směřuje k jednotlivým římským číslicím a celý výjev tak zpodobňuje malé sluneční hodiny, což umocňuje ještě stín vržený cingulem Panny Marie do prostoru *hodin*.

26) Z. KALISTA, *Česká barokní pout: k religiozitě českého lidu v době barokní*, s. 65.

27) Markéta HOLUBOVÁ, *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska VI. Okruhy kultů poutních madon jezuitského řádu*, Praha 2009, s. 18.

28) Jiří MIHOLA, *Barokní poutnictví na Moravě*, in: Jiří Mihola (edd.), *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*, Brno 2010, s. 49–82, zde s. 64.

29) Moravský zemský archiv Brno (dále MZA Brno), fond E4 Augustiniáni Staré Brno, sign. 51:9, karta č. 169, kniha vedená pod názvem „*Soupis zázraků v kapli Panny Marie v Jevíčku*“. Kniha je paginována, zázraky nečíslovány, proto budou uváděny podle roku a paginace.

30) Roku 1674 bylo v Jevíčku založeno při milostné soše Panny Marie růžencové bratrstvo, které záhy čítalo na 1 000 členů. Viz J. MACKERLE, *Letopis města Jevíčka*, s. 155.

Obr. 3: Kniha zázraků z Jevíčka, batikový přebal sešitu
(Terezie Vohralíková, 2014).

Obr. 4: Titulní strana knihy zázraků, vyobrazení milostné sochy Panny Marie Jevičské (Terezie Vohralíková, 2014).

Aby si byl čtenář výkladem vyobrazení jistý, připsal autor spisu nad hlavu Panny Marie do vrchní kartuše „*SoL In DeCeM LIneIs*“ a do té spodní „*Virgo PIIS GeVIItzensIbVs et eXtraneIs VenIentIbVs gratIIs InsIgnIs*.“³¹⁾ Oba popisky tvoří chronogram, po jehož sečtení vyjde rok, kdy byla kniha zázraků sepsána – tedy letopočet 1751.

Kniha na druhé straně pokračuje krátkým latinským odstavcem, který lze pokládat za velmi stručný úvod seznamující čtenáře s obsahem knihy. Nadepsaný je slovy „*CONSIGNATIO VOTORUM & ANATHEMATUM*“³²⁾ a hlásí se k milostné soše Panny Marie Jevíčské. Zároveň předesílá, že soupis následujících záznamů byl pořízen při bílení kostela v srpnu roku 1751. Seznamu zázraků tak nepředchází žádný úryvek z dějin poutního místa či zázračného původu milostné sochy, jak bývalo častým zvykem v těchto knihách uvádět.³³⁾

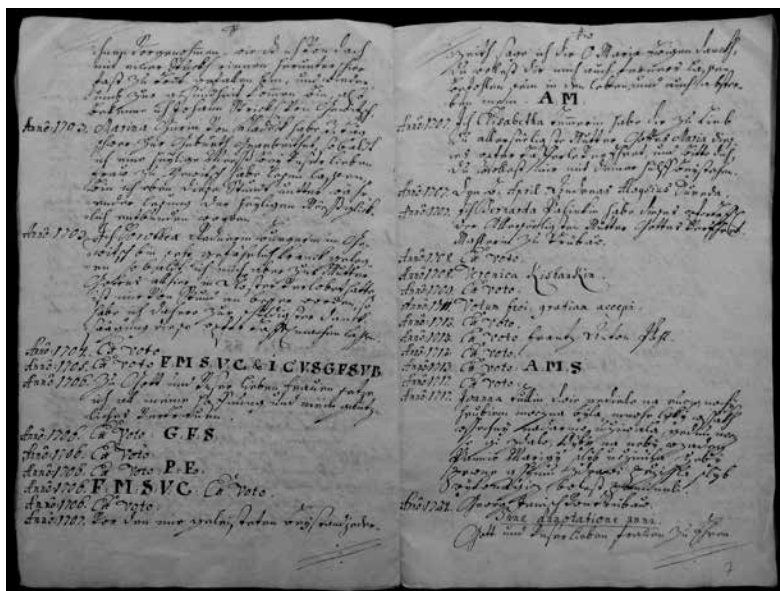
Soupis po výše zmíněných větách pokračuje samotnými zázraky, jež jsou řazeny chronologicky a začínají vždy latinským zápisem *Anno* s daným letopočtem. Celý seznam je psán převážně kurentem, a to hned ve třech jazycích – německy, latinsky a česky. Zápisů lze napočítat celkem 76, přičemž jeden z nich obsahuje dvě milosti, proto se v součtu jedná o 77 zázraků. Ty se udály mezi roky 1623, kdy je registrován první votivní dar, a 1724. Jelikož byly dle nadpisu milosti udělené Pannou Marií Jevíčskou do knihy zaneseny během jednoho měsíce (srpen 1751), je i podle rukopisu téměř jisté, že měly jediného autora. Pisatel seznam vytvářel podle záslibných tabulek, které v kostele visely. S tím souvisí i jazyková podoba zápisů. Autor patrně striktně respektoval řeč, v níž se text na tabulce objevoval a do knihy zprostředkoval jeho přímý přepis. Delší, popisnější zázraky jsou psány v němčině a některé v češtině, kdežto latinské příběhy jsou krátké. Německých zápisů je 31, českých 12 a latinských 33. Většina latinských zápisů není informativně příliš přínosná, jelikož má podobu prostého *EX VOTO*, popřípadě jednoduchých iniciál votanta. Pouze tři latinské příběhy jsou obsahově výraznější a další 4 namísto *Ex voto* uvádí

31) MZA Brno, fond E4 Augustiniáni Staré Brno, sign. 51:9, karton č. 169, pag. 1.

32) Viz nadpis kapitoly.

33) Poměrně rozsáhlý úvod o historii poutních míst, legendických prvopočátků milostného kultu a iniciačních zázracích nalezneme např. v knize zázraků z Kostelního Vydří či v Memorabiliích poutního místa v České Kamenici. Viz Terezie VOHRALÍKOVÁ, *Barokní knihy zázraků jako zrcadla poutních míst. Zázračná vyslyšení 17.–19. století na příkladu vybraných poutních míst*, Pardubice 2014 (diplomová práce).

Salus infirmorum: ora pro nobis! Zázračná vyslyšení končí rokem 1724, tedy necelých třicet let před tím, než byla kniha sepsána. Od roku 1724 do roku 1751 tedy patrně v kostele nevisela žádná tabulka, jejíž obsah by mohl být zanesen do soupisu. Nutno říci, že kvalita a úroveň autorova přepisu klesá s přibývajícemi zázraky, tudíž je pravděpodobné, že seznam vytvářel jedinec naráz a možná i ve spěchu, neboť kromě titulní strany nesoucí překrásné vyobrazení Panny Marie, není kniha příliš úhledná a pečlivá.

Obr. 5: Ukázka zápisů z knihy z období první čtvrtiny 18. století (Terezie Vohralíková, 2014).

Zázračné působení kultu Panny Marie: milosti a prosebníci

Poutní tradice v Jevíčku netrvala oproti jiným významnějším poutním centrům příliš dlouho. Oněch přibližně 160 let aktivní úcty k milostné jevíčské sošce Panny Marie však není opominutelných, ačkoli četnost zaznamenaných zázraků ve zdejší knize milostí je poněkud zarážející. Jestliže nám dochované prameny vypovídají, že počet poutníků se kolem roku 1711 pohyboval kolem více než 22 000 osob, je s podivem, že se k tomuto letopočtu v knize zázraků váže pouze jediný stručný zápis. Stejně tak i v dalších letech, např. roku 1736 zmiňuje tištěný spis *Gemma*

Moraviae Thaumaturga Brunensis,³⁴⁾ že do Jevíčka přichází ročně až 16 000 poutníků.³⁵⁾ V tomto světle se sedmdesát votivních destiček jeví téměř zanedbatelně. Můžeme však vysledovat několik faktorů, které tuto kvantitu byly schopné ovlivnit.

Osoba zapisovatele byla pouze jediná a je pravděpodobně ztotožnitelná s převorem augustiniánů v Jevíčku P. Adeodatem Hanzelím. Seznam milostí Panny Marie se našel v jeho spisech a pozůstalosti,³⁶⁾ což mohlo znamenat, že votivní tabulky opsal do knihy on, nebo tak nařídil některému ze svých spolubratrů. Kniha zázraků nenese na žádné své stránce jediný podpis, jenž by autorství dokumentu osvětloval. Možná zajímavější než otázka identity autora je však důvod, impuls či nařízení, díky kterému byl seznam zázraků pořízen. Je nepochybně zvláštní, že se od šedesátých let 17. století v kostele u sošky Panny Marie hromadily záslibné destičky a v konventu, v němž byli přítomní povětšinou 4 lidé, se nenašel nikdo, kdo by milosti začal evidovat dříve. Zde se nelze ubránit srovnání s brněnským klášteřem augustiniánů, v jehož kostele se nacházel zázračný obraz černé Madony. Ani u brněnských řeholníků nebyla vedena žádná speciální zápisnice, která by zahrnovala všechny nahlášené milosti. V archivu brněnského klášteřa se dochovaly pouze listiny z let 1626–1749, které zaznamenávají výsledky omilostněných prosebníků. Jednu z listin sepsal a zázrak odsvědčil roku 1748 P. Adeodat Hanzeli, který působil před Jevíčkem právě v Brně u sv. Tomáše.³⁷⁾ Možná to byly jeho brněnské zkušenosti, které jej inspirovaly k sepsání jevíčských milostí. Zároveň mohla být iniciativa čistě praktického rázu, jak je uváděno na titulní straně dokumentu – tedy při bílení a stavebních úpravách kostela, kdy musely být všechny tabulky sejmuty ze zdi a jejich evidence tak byla nasnadě.

Přestože byla v Jevíčku vynaložena jistá snaha zázračné milosti sepsat do jedné knihy, jednalo se pouze o chvilkovou záležitost. Do knihy byly opsány texty záslibných destiček, jež visely v kostele, ale neobsahuje již žádné milosti, které přišly do Jevíčka například písemně. Vidíme to na zprávě odeslané svitavským děkanem. Líčí uzdravení dvouletého Kašpara

34) *Gemma Moraviae Thaumaturga Brunensis...*, Brno 1736. Číslo knihopisu K01613.

35) K. EICHLER, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*, s. 187.

36) Tamtéž, s. 188.

37) Ivo SPERÁT a kol., *Thaumaturga Brunensi – Divotvůrkyně Brněnská*, Brno 2011, s. 45.

Achtla podle popisu jeho rodičů.³⁸⁾ Chlapcovu vyléčenou slepotu potvrzují spolu s děkanem i další dva svitavští měšťané a posílají o ní podrobné informace do Jevíčka. Stalo se tak roku 1698, avšak v knize zázraků je v uvedeném roce evidována pouze jediná milost odlišného znění. Lze proto konstatovat, že seznam milostí Panny Marie Jevíčské nebyl veden dlouhodobě a systematicky, ale byl výsledkem jednorázové akce iniciované patrně převorem kláštera, jenž měl se zápisem zázračných uzdravení zkušenosti z předchozího působiště. Protože kniha končí rokem 1724, nevíme, kolik votivních destiček v chrámu přibýlo a kolik jich mohlo být, než byl klášter zrušen a poutě zakázány.

Četnost záslibných destiček přeci jen něco reflektuje (viz tabulka č. 1). V letech, kdy bylo Panně Marii věnováno nejvíce tabulek, potkala město vždy nějaká kolektivní pohroma. V osmdesátých letech 17. století růst v počtu zázraků odráží dopad morové rány na obyvatele Jevíčka a rok 1724 je se svými 10 zápisy nejpłodnější možná z toho důvodu, že město zasáhl veliký požár.³⁹⁾

Tab. 1: Četnost evidovaných tabulek mezi jednotlivými léty

Roky	Počet
1668–1692	39
1692–1705	8
1705–1724	30
Celkem	77

Již zde narážíme na nemožnost smysluplně kategorizovat obsah jevíčské knihy zázraků pomocí kvantifikačních metod stejně, jako tomu je u studií a analýz publikovaných u soupisů z jiných poutních míst.⁴⁰⁾ Jelikož je obsah zázraků limitovaný textem, který se musel vejít na darovanou destičku, dozvídáme se z něj daleko méně, než je tomu u evidencí zahrnující ústní sdělení prosebníků. Ze záznamů tak nelze například určit

38) K. EICHLER, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*, s. 188.

39) J. MACKERLE, *Letopis města Jevíčka*, s. 184.

40) Kvantifikačních metod využívají v českém prostředí např.: Markéta HOLUBOVÁ, *Život ve svatohorské rezidenci v období baroka*, Český lid 84, 1997, s. 103–110; Vít HONYŠ, *Zázračná vyslyšení z Jeníkova a Kostomlat pod Milešovkou – dvou barokních zapomenutých mariánských poutních míst severních Čech*, Folia Historica Bohemica 24, 2009, č. 1, s. 57–76.

místo, kde k zázraku došlo, neboť je uvedené pouze v nepatrném zlomku případů. Stejně tak nevíme, zdali byla například zdravotní potíže jedince způsobena nehodou či dlouhodobou nemocí nebo zda věřící pouze děkoval za nenaplněnou hrozbu. Více konkrétní a textově hodnotnější jsou tabulky ze 17. století. Tyto alespoň pokaždé uvádí jméno dárce a důvod prosby, z neznámého důvodu se na počátku 18. století votanti nepodepisovali celým jménem, nezveřejňovali příčinu svých strastí a uchýlili se raději k anonymnímu poděkování.

Z celkového počtu tvoří nespecifikované případy více než polovinu zápisů. Číslo je tak vysoké proto, že třetina evidovaných tabulek obsahovala pouze slova *Ex voto*. Jejich textová limitace mohla být vykompenzována výtvarnou složkou, kdy se zázraky často na tabulky vyobrazovaly.⁴¹⁾ Jeli-kož se destičky z chrámu nedochovaly, nevíme, jestli tomu tak bylo i zde. Některé zápisy tomu nasvědčují, např. Václav Magl uvádí, že na tabulku nechal vymalovat sv. Antonína Paduánského a sv. Václava.⁴²⁾

Mimo nekonkrétní sdělení najdeme v knize zázraků případy vyléčení z rozličných nemocí (viz tabulka č. 2). Pouze ve dvou případech zápis vy-povídá o nehodách, konkrétně o pádech (rok 1702): „*Bohu a naší milé paní a Bartolomei skládám všechnu svoji naději a důvěru, což jsem si předsevzal poté, co jsem spadl ze střechy s kusem okapu a byl skoro mrtvý a opět jsem se uzdravil. K tomu se přiznávám. Johann Strick z Jevíčka.*“⁴³⁾ Z onemoc-nění byly zmiňovány těžké a smrtelné nemoci týkající se především dětí. Prosebníci z Jevíčka a okolí mívali dolní i horní končetiny zasažené růz-nými otoky a *lámáním*, v jednom případě byla vyléčena několikátýdenní slepota a tři ženy úspěšně přežily i se svými dětmi komplikované porody. Například paní Polyxena ze Zástřizl děkovala za narození zdravého syna Panně Marii, neboť „*pracovala ku porodu tři dny*“ (rok 1671).⁴⁴⁾ S po-porodními komplikacemi se k milostivé sošce uchýlila i paní Langerová, jejíž obtíže trvaly dokonce několik let (rok 1669): „*7. dubna jsem porodila Zuzanu Langerovou. Po tomto jsem vzdávala chválu, dík Bohu a svaté*

41) Jedním příkladem za všechny může být votivní destička Kateřiny Krausové věnovaná Panně Marii v Kostelním Vydří, jak je popsáno ve vyderské knize zázraků (č. 17 z roku 1742): „*Do jaké tísně se dostala panna Kateřina Krausová, dačická rodačka, zároveň se svým sluhou, lze usuzovat podle divo-kosti koní zobrazených na tabulce.*“

42) MZA Brno, fond E4 Augustiniáni Staré Brno, sign. 51:9, karton č. 169, Soupis zázraků v kapli Panny Marie v Jevíčku, pag. 4.

43) MZA Brno, fond E4 Augustiniáni Staré Brno, sign. 51:9, karton č. 169, Soupis zázraků v kapli Panny Marie v Jevíčku, pag. 6.

44) Tamtéž, pag. 4.

Bohorodiče v Jevíčku, za její prosbu u Boha můj velký dík, protože jsem 6 roků trpěla krvácením a zbožným a stálým vzváním Boha a Marie jsem byla od nemoci vysvobozena: Lidské rady nepomáhaly, stalo se bez pomoci doktora, uzdravení přišlo samo, připisuje se Bohu a Matce Boží, protože v každé době je naši nejlepší pomocníci. Proto stále a zbožně sprosíme Boha a svatou Matku Boží, aby nás ochránila od nemocí a válek, hladu a smrti a pomáhej nám Bůh otec, Syn a duch svatý, amen.“⁴⁵⁾

U některých onemocnění bývá uvedena zmínka o snaze je různě léčit. Často jsou, stejně jako u výše zmíněného zázraku, akcentovány rady lékařů, lékárníků a jiných odborníků, ale přes všechno odborné úsilí pomohl nakonec až příslib poutě nebo pouť samotná. V jevíčské knize se hned u sedmého zápisu dozvídáme, že Panna Maria poskytla léčebnou radu prostřednictvím snu. Příběh manželů Victorových lze vnímat spíše než jako léčbu, tak kombinaci babských rad s všeobecným katolickým diskurzem (rok 1669): „*Georg Victor, manžel Kateřiny Victorové z (Oppatowitz?), onemocněl nebezpečnou nemocí. Milující ženě se zdál sen, aby utrhla listy olše, smíchala je s medem a udělala manželovi zábal. On nabyl opět dřívější zdraví. Uzdravil se a jako dikůvzdání nechal udělat tuto tabulku.“⁴⁶⁾*

Tab. 2: Zastoupení jednotlivých druhů onemocnění a nehod

Druh zázraku	Četnost
Nespecifikováno	45
Těžká nemoc (dítěte)	7
Nespecifikovaná nemoc	6
Postižení dolních i horních končetin	4
Těžká nemoc (dospělý)	4
Otok nohou, lámání	3
Pomoc při těžkém porodu	3
Krvácení po porodu	1
Pád ze střechy	1
Slepota – dočasná	1
Smrtelná nemoc	1
Zlomenina nohou	1
Celkem	77

45) Tamtéž, pag. 1.

46) Tamtéž, pag. 3.

Jestliže je nějaká ze zkoumaných kategorií definována více než ostatní, pak se jedná o identitu samotných prosebníků (viz tabulka č. 3). I krátké latinské poznámky typu *Ex voto* mají u sebe často jméno, z něhož je patrné, kdo byl dárce destičky. Prosebníci jsou známi z více než poloviny případů a první příčku zaujímají ženy. Muži je následují s nevelkým rozdílem, ale převyšují ženy-matky v počtu přímluv za své děti. Tento výsledek by však mohl být daný jediným prostým faktem, a to postavením otce v rodině. Jeho osoba zastupovala celou skupinu lidí, a proto se písemně vyjadřoval více než žena-matka a jeho přísaha o pravdivosti událostí byla brána vážněji. I tabulky věnované od otců nemocných a následně uzdravených dětí vykazují kolikrát jisté známky citového zabarvení (rok 1680): „*Tuto tabulku obětují zázračné Matce Boží Marii v Jevičku, která svojí pomocí zachránila moji milou dcerušku od těžké nemoci: opět získala své zdraví. Bartl Klinger, (Kloster Mütter?)*.“⁴⁷⁾

Ženské zdraví bylo často spojeno právě s dětmi a zvláště s těhotenstvím. Matky si vyprošovaly hladký průběh samotného porodu, zdraví pro děťátko a v jednom případě porod proběhl dokonce během záslibné mše, kterou rodička nechala zaplatit. U žen se také častěji objevuje motiv snu, jako to líčí následující zázrak (rok 1777): „*Joanna Tullin dvě neděle na ruce, nohy hrubě mocná byla, mnohé léky však všechny nadarmo užívala, jednu noc se jí zdálo, kdyby na nebi panně Marii slib učinila, že by prvnějšímu zdraví přišla, slib vykonajíc, bolesti pominuli*.“⁴⁸⁾

Tab. 3: Genderová skladba prosebníků

Složení prosebníků	Četnost
Nespecifikováno	31
Žena za sebe	19
Muž za sebe	17
Otec za dítě	8
Matka za dítě	2
Celkem	77

Sociální původ prosebníků nelze v drtivé většině stanovit (viz tabulka č. 4). Pokud je však uveden sociální status votanta, jedná se zpravidla o jevíčského měšťana (měšťanku), téměř vždy bez udání konkrétního povolání. Zmíněných je pouze pár zaměstnání napříč městem i venkovem, a to mydlář,

47) Tamtéž, pag. 5.

48) Tamtéž, pag. 4.

zedník, starosta, kostelník, a dokonce i snížený člověk (rok 1678): „*Tento obraz nechal udělat Bohu a naší milé paní muž Lorentz Pohl kat v Moravské Třebové, s ohledem na svého synáčka Davida Pohla výjimečné vroucnosti k naší milé Paní.*“⁴⁹⁾

Z vrchnosti se k Panně Marii obraceli příslušníci rodu Žalkovských, jejichž byla patronkou, a Šubířovi z Chobyně. Zatímco paní Kateřina Žalkovská rozená z Lipan se užívání českého jazyka nebránila⁵⁰⁾ a její tabulka nese český nápis, František Šubíř své tabulky psal latinsky, stejně tak i pan Bokůvka z Bokůvky. Jeden z nejdelších zápisů z celé knihy patří jevíčskému augustiniánovi P. Kramerovi. Je uvedený v němčině a na jeho konci je latinský chronogram, jenž se v knize vyskytuje vícekrát u vyšších vzdělanějších společenských vrstev (rok 1688): „*Já, páter Bernardus Kramer ord. Eremit. S. P. Augustini v Brně u sv. Tomáše a zde v klášteře Nanebevzetí Panny Marie mě 15. den měsíce června 1687 postihla velmi těžká nemoc, že byl ohrožen můj život, tak jsem prosil o uzdravení Marii a mé jedinečné patrony, aby se u všemohoucího Pána Boha za mě přimluvili: sv. Josefa, Mikuláše Tolentinského,*⁵¹⁾ *Libora u sv. Víta. Zbožně jsem je volal a brzy nato jsem se cítil lépe. Proto jsem jako dík a chválu tuto zde přítomnou tabulku obětoval a nechal v této milosrdné kapli pověsit. Stalo se tak ve svátek Narození Panny Marie 8. října r. 1688. + Chronographicum: o LeCti Del In aXe sVb VenlTe MIHl agrotantI.*“⁵²⁾

Tab. 4: Vyjádření sociálního původu prosebníků

Sociální původ	Četnost
Nespecifikováno	44
Měšťané	21
Vesničané	6
Šlechta	5
Duchovenstvo	1
Celkem	77

49) Tamtéž, pag. 5.

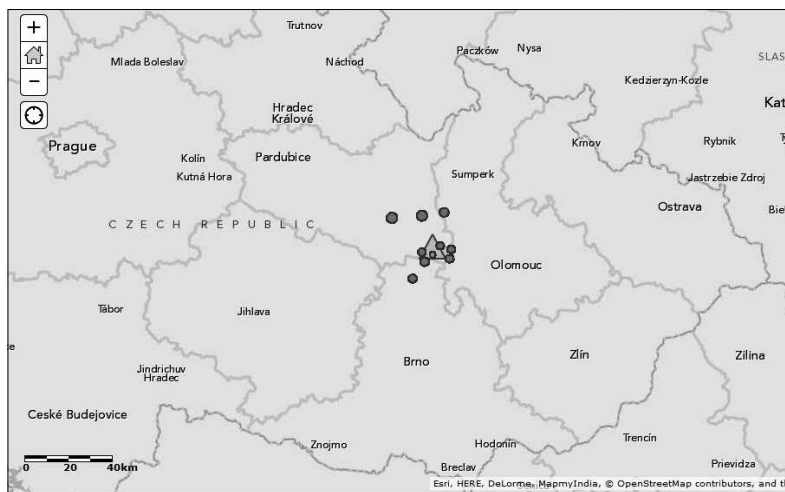
50) J. MACKERLE, *Letopis města Jevíčka*, s. 143.

51) Sv. Mikuláš Tolentinský byl augustiniánský mnich žijící ve 13. století; úcta řeholníků stejného řádu k tomuto světcovi se v Jevíčku projevila mimo jiné i tím, že se v jejich kostelích nacházely světcovy sochy či přímo oltáře; viz K. JANETSCHK, *Augustiniánský klášter v Jevíčku*, s. 25.

52) MZA Brno, fond E4 Augustiniáni Staré Brno, sign. 51:9, karton č. 169, Soupis zázraků v kapli Panny Marie v Jevíčku, pag. 6.

Stejně jako ostatní kategorie i geografické určení původu prosebníka nebývá v polovině příběhů uvedeno (viz tabulka č. 5). Když již bylo bydliště či rodiště konkretizováno, jednalo se o prosebníka z Jevíčka. Nikdo z podepsaných se v seznamu neobjevil vícekrát, pouze příjmení „Pohl“ s jiným křestním jménem najdeme v zápisech ve dvou případech. Po Jevíčku následovala v počtu zastoupení dárců tabulek Moravská Třebová, která spolu s ním tvořila a stále tvoří centrum regionu. Zároveň jména votantů odpovídají faktu, že Moravskotřebovsko i Jevíčko bylo součástí německého jazykového ostrova, což dosvědčuje i počet destiček, které byly napsány v němčině. Kromě těchto dvou měst jsou v knize evidovány zázraky ze Svitav, dále pak už z menších vesnic okolo Jevíčka – z Chobyně, kde sídlili Šubířové,⁵³⁾ Chornic, Letovic, Maletína, Kladek, Bělá a Opatovic. Dá se říci, že do Jevíčka směřovaly kroky prosebníků z měst a obcí, jejichž obyvatelé konali k Panně Marii každoroční hromadné poutě na svátky Narození či Nanebevzetí Panny Marie.⁵⁴⁾

Poutní místo Jevíčko tak patrně nemělo nijak velký kultovní dosah a procesí k němu přicházela spíše z bezprostředního okolí. Nejbližší velká

Obr. 6: Mapa rozsahu geografického původu známých prosebníků z knihy zázraků (Terezie Vohralíková, 2014).

53) J. MACKERLE, *Letopis města Jevíčka*, s. 155.

54) K. JANETSCHK, *Augustiniánský klášter v Jevíčku*, s. 43.

poutní centra můžeme hledat ve zmiňovaném brněnském chrámu augustiniánů, ve Křtinách nebo na Svatém Kopečku u Olomouce, přičemž jsou tyto lokality vzdálené od Jevíčka natolik, že nebylo možné pout' urazit během jednoho dne. Jevíčko nakonec našlo konkurenta a patrně i strůjce svého upozadění v místě bližším než ve zmiňovaných moravských chrámech. Během morové rány Šubířové z Chobyně iniciovali výstavbu kaple na kopci u vsi Jaroměřice u Jevíčka. Šubířových syn, který se během morové epidemie narodil a přežil,⁵⁵⁾ vytvořil v Jaroměřicích tzv. Kalvárii.⁵⁶⁾ Jelikož byl poutní areál od dvacátých let 18. století naprostou kopií místa ze Svaté země, byl hojně navštěvován a stal se jednou z nejpobulárnějších turistických i náboženských lokalit v daném území. A protože se v Jevíčku po roce 1724 nesetkáváme se žádnou opsanou děkovnou tabulkou, je možné, že poutníky a prosebníky „ukradly“ sošce Panny Marie nově vzniklé Jaroměřice.

Tab. 5: Četnost prosebníků dle jejich geografického původu

Geografický původ	Četnost
Nespecifikováno	46
Jevíčko	15
Moravská Třebová	7
Chobyně	2
Ostatní (po jednom výskytu)	7
Celkem	77

Závěrem

Předěšlé kapitoly tohoto příspěvku shrnují způsob zaznamenávání udělených milostí na základě instalovaných votivních tabulek. Dále nastiňují podobu a kvantitu těchto zázračných událostí a snaží se reflektovat vztah jedince a barokní společnosti k mariánskému kultu v Jevíčku. Přestože zkoumaný rukopis nebyl vydán tiskem, je možné, že se s jeho reprodukcí

55) Kniha zázraků z Jevíčka opravdu eviduje záslibnou tabulku od Šubířů z roku 1680. Nejedná se však o záchranu chlapcova života, ale malé, v té době dvouleté Johany Theresie Šubířové.

56) Jaroslav PINKAVA, *Jaroměřická zastavení*, Jaroměřice u Jevíčka 1992, s. 11. Nejnověji o poutním místě napsal Michal SCHUSTER, *300 let Kalvárie v Jaroměřicích u Jevíčka*, Jaroměřice u Jevíčka 2013. I v případě druhého Šubíře mělo založení Kalvárie svůj votivní význam – jeho manželka nemohla několik dní porodit, ale nakonec na svět přivedla děvče a sama porod přežila. Oba slíbili, že jako dík budou dotovat výstavbu nového areálu. Viz K. EICHLER, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*, s. 153.

mezi širší veřejnost počítalo. Evidence záslibných destiček a zázračných příběhů mohla sloužit čistě k potřebám farní agendy, zároveň byla s to plnit propagační roli při šíření úcty k Panně Marii Jevíčské. Ačkoli se v Jevíčku nacházelo řeholní společenství, které by se zaznamenávání milostí bylo schopno věnovat systematicky, dle zjištěných informací tomu tak nebylo. Jevíčský soupis zázraků dle textů z votivních tabulek poutního kostela je jedním ze způsobů, jak bylo možné tyto jevy evidovat. Záznamy mají sice menší vypovídající hodnotu, jelikož jsou příliš stručné a povětšinou chudé na detaily z každodennosti příslušného votanta, stále však mohou poskytovat řadu dílčích zajímavých momentů ze života raně novověké společnosti napříč sociální stratifikací prosebníků. Ačkoli se v dnešní době na Jevíčko jako na poutní místo zapomnělo, zdobená zápisnice z poloviny 18. století je důkazem, jak velké oblibě se v dřívější době těšilo a jak důležitou roli hrála zdejší soška Panny Marie v duchovním životě místního obyvatelstva.

Obr. 7: Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Jevíčku, pohled na vnější podobu kostela (Archiv NPÚ, ú. o. p. v Pardubicích).

FORGOTTEN GRACE OF OUR LADY OF JEVÍČKO

Mysterious inclinations of 1623–1724 at pilgrim station of Jevíčko

The article deals with the forgotten pilgrim station in the city of Jevíčko located at the border between Bohemia and Moravia. Local statue of Our Graceful Lady brought to the city in the first quarter of the 17th century by the Brno Augustinians was very popular locally in the 17th and 18th centuries. In the baroque period, the statue was placed in the cloistral Church of Our Lady Ascension. A great respect to the image was paid by the aristocratic family of Žalkovský who considered her a family patroness. Local nobility together with Augustinians founded a pilgrim station visited by thousands of pilgrims during the catholic reformation. Archival heritage of P. Adeodat Hanzelihosts a list of grace acts entitled “Consignatio Votorum & Anathematum”, a manuscript donated to Our Lady of 1751. This baroque diary has the nature of a book of miracles, although it probably is a one-off list lacking any systemic method of record keeping. The book contains about seventy records made of detailed stories of handicapped individuals and of brief signatures of the actors without much detail. Votive plates in the cathedral were placed by local residents and countrymen, aristocrat families and by religious representatives. Prayers originated in diseases, accidents or common natural perils. The number of prayer plates in the pilgrim station largely increased especially in the times of plague. Besides diseases, child delivery tribulations or descriptions of accidents, we can find alternative healing practices undergone by desperate patients. Despite all the contemporary information limits, the List of grace acts of Jevíčko represents an interesting insight into the popular devoutness in the baroque period, being an evidence of active religious life of a forgotten pilgrim station.

